

ԳՐԻԳՈՐ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՆ ԵՎ ԻՐ ԱՏԵՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*

Լայն են Լամբրոնացու քննադատության ընդգրկման սահմանները: Նրա համար ամենից բարձր է ու թանկ ճշմարտությունը: Հանուն այդ ճշմարտության նա չի խնայում ո՛չ յուրայիններին և ո՛չ էլ ուրիշ ազգերին. բայց նրա քննադատական խոսքը բարեկամական է և խրատող: Հարկ եղած պարագային նրա մերկացնող խոսքերը հասարակ մահկանացուների վրայով անցնում, գնում հասնում են մինչև մարգարեներին ու թագավորներին, որոնք նույնպես անսխալական չեն: Աշխարհի բոլոր ազգերի միությունը Լամբրոնացին պատկերացնում է որպես մի մեծ, հույակալ շենք, որի բարձր ու հաստ որմերի մեջ ամեն մի ազգ ու ժողովուրդ դնում է իր քարը, մասնակցում այդ շենքի կառուցմանը: Եղել են աշխարհում մարգարեներ, որոնք իրենց բոցաշունչ մարդասիրական խոսքով նույնպես մասնակցել են այդ շենքի կառուցմանը: Մարգարեների ամեն բառը մի անասան հիմնաքար է եղել շենքի որմերի համար: Այդ խոսքերն ու ժողովրդի դրած քարերը՝ անքակտելի կերպով շաղախվել, ամրապնդվել են: Սակայն եղել են և այնպիսի մարգարեներ, որոնք իրենց ազգախտի, վաճող խոսքով ու տեսություններով վնասակար գործեր են կատարել ազգերի համերաշխության ու միության այդ շենքի կառուցման գործում. «Մարգարեքն քո... տեսանեին քեզ զուր տեսիլս և առեղծուածս մարգարեանային: Չմիջնորդ խաղաղութեանն զԳրիստոս հիմն ատելութեան և հակառակութեան առաք: Զգլուխ անկեան որմոցն միութեան բաժանման խորոց արկին ի մեջ մեր մարգարեքն յիմարացեալք, և

զիս՝ որ ոչ լացցեն զմեզ ճշմարտութեան աշակերտք»²⁴:

Թեև քրիստոնեական վարդապետությունը սիրո և միության գաղափարներ է քարոզում, և շատ ավելի մարդասիրական է, քան հեթանոսական կրոնները, բայց մեր հեթանոս, տարբեր ազգերի պատկանող հայրերը, որպես դրացի ազգեր, իրար հետ ավելի հաշտ ու խաղաղ են ապրել, քան թե արդի քրիստոնյա տարբեր ազգերի պատկանող մարդիկ: Զէ՛ որ մենք «ոչ ենք անարժան քրիստոնեայքս քան զհարս մեր զհեթանոս...»²⁵, — դառնացած ասում է Լամբրոնացին: Ապա, թեև քրիստոնեությունը ճշմարիտ կրոն է, ու մեր դարաշրջանն էլ ավելի յուսավոր, քան թե հեթանոսական ժամանակները, այսուամենայնիվ, դեռ կան ազգերի խտրություն քարոզող քրիստոնյա մարդիկ, — ասում է ատենաբանության հեղինակը, — որոնք իրենք խարխափում են տգիտության աղջամուղջի մեջ՝ խավարը հրամցնում որպես լույս, թշնամությունը՝ որպես բարեկամություն, և ատելությունը՝ որպես սեր: Սիրո և խաղաղության բացակայության վնասակար հետևանքները տարբեր ազգերի կյանքում ցույց տալու համար, Լամբրոնացին դարձյալ դիմում է պատմական օրինակներին:

Մի՞թե անմիաբանության և սիրո բացակայության պատճառով չէր, որ ընկալ հզոր Հռոմը, ինչո՞ւ պատակովեցին ու ընկան մեր Արտաշեսյան, Արշակունյան և Բագրատունյան հարստությունները, Մեծ Հայաստանը: Այս կապակցությամբ Լամբրոնացին գու՞զակցում և կշռադատում է սերն ու դավանանքը, այլ կերպ ասած՝ սերն ու հավատը: Նա ուզում է ցույց տալ, թե այս երկուսից

* Ծարուակված «Էջմիածին» ամսագրի 1968 թվականի № 7-ից:

²⁴ Անդ, էջ 78:

²⁵ Անդ, էջ 66:

որի՞ն տալ առաջնությունը, ո՞րն է դրանցից գործողը և կարևորը, որ կարողանում է կապել մարդը մարդու և ազգը՝ ազգի հետ: Պատմության մեջ քիչ չեն այնպիսի դեպքերը, երբ տարբեր հավատի ու դավանանքի պատկանող ազգեր թշնամացել և նույնիսկ իրար կոտորել են ու այդ կոտորածներն անգամ սրբագործել իրենց հավատով ու դավանանքով: Սակայն աշխարհի պատմության մեջ չի եղել երբևէ որևէ դեպք, որ սիրո պատճառով ազգերի ու մարդկանց մեջ կոիվ առաջանար, դա խելագարություն կհամարվեր: Ընդհակառակը, սերը միշտ ծնել է բարեկամություն ու խաղաղություն, միշտ կանխել, կաշկանդել է կոիվներն ու կոտորածները, եթե այդ սերը չի աղավաղվել, կամ նեղ ազգամոլությամբ չի թունավորվել: Եվ քանի որ սերը այդպիսին է, ապա տարօրինակ կլինի «գիտելով գուղիղ դառնություն-միայն սովորություններ, սիրո՞յն վերջացուք: Մի՛, եղբարք իմ, աղաչեմ, մի՛ զայս խորհել... կամ միմք զի՛ սիրեցուք մեք, մախ գտերն առաւտացուք»²⁶: Ուրեմն Լամբրոնացու մոտ սերը ոչ միայն բարձր է դավանանքից, այլև այդ սիրո բարեբար ազդեցությունը մարդկության հոգեկան կյանքի բնագավառից շատ հեռու է գնում: Նա բարիք է ոչ միայն հավատի ու հոգու համար: Նա սնունդ է մարդկանց ոչ միայն բարոյական, այլև աշխարհիկ, ընկերական ու ընտանեկան կյանքի համար: «Ո՛չ որ զբեռն ընկերին բառնալ, կատարե՛ գորեմսն Քրիստոսի. ո՞չ որ նախ խոնարհի, նախապատիւ բարձրացի, ո՞չ որ զկատարեալն ունի սէր, ոչ խնդրե՛ գիրն»²⁷: Բազմակողմանի քննադատության ենթարկելով մարդկանց, եկեղեցիների, դավանանքների, ծեսերի, իր ազգի, ուրիշ ազգերի թերությունները, նեղմիտ, հետամնաց հայացքները, Լամբրոնացին, ինչպես նշվեց վերևում, առաջադրում է նաև բժշկվելու միջոցները. նա խարազանելով խրատում է, մերկացնելով ցույց է տալիս ուղիղ ճանապարհը, մատնանիշ անելով այստեղ, ցույց է տալիս նաև դեղը: Նրա կրքոտ խոսքի մեջ կա բարեկամական շեշտ, խստության մեջ՝ մեղմություն, և բարկության մեջ՝ գորով ու սեր: Նա միաժամանակ լավատես է և ցուց է տալիս այն ուղիները, որոնք տանում են դեպի բարեկամություն ու խաղաղ կյանք: Որո՞նք են այդ ճանապարհները: Մարդը մարդու և ազգը ազգի հետ կապող բարեկամական ամենագործող միջոցը, ինչպես տեսանք, Լամբրոնացին համարում է սերը, որի շուրջ Ատենաբանության մեջ պտտվում է նրա ամբողջ խոսքը և կազմում այդ գործի

էությունը: Հիմնվելով Ավետարանի և առանձնապես Պողոս առաքյալի քարոզած սիրո վրա, ելնելով տարբեր դավանանքներ ունեցող, տարբեր ազգերի շահերից, Լամբրոնացին սիրո գաղափարը ավելի է լայնացնում ու խորացնում: Ատենաբանության այն մասում, որտեղ նա խոսում է համամարդկային սիրո և խաղաղության մասին, կրոնի և եկեղեցու սպասավորներին դիմում է այսպես. «Ռատապարտեցի այսուհետև զբարոյիս մեր, եղբարք... և՛ սէրն, և՛ խաղաղութիւնն ի փրկչէ մերմէ նորոգեալ, սէրն ոչ ազգի առ իւր ազգ, այլ ամենեցուն քրիստոնէից լինել ի Քրիստոս մի ազգ»²⁸: Եվ քանի որ սերն ու խաղաղությունը համամարդկային են, ուստի այդ գաղափարները տարածողները ոչ մի արգելքի առաջ չպիտի ընկնեն, այլ համարձակորեն քարոզեն համազգային սեր՝ առանց վախճնալու հնամուլ, ազգային նեղ ավանդություններից: Ամբողջ տիեզերքի փողերից պիտի հնչի համամարդկային սիրո ձայնը. «Լուայք գտեալն անսուտ ձեր խոստմունս. խրախուսեցէք առ այս բարբառոյ յոյս՝ փող տիեզերաց. ելէք ի վերա ավետարանական բարձր լերինն, աւետարանիչք Սիովնի, բարձրացուցէք, մի՛ խնայէք զբարբառս ձեր, բարձրացուցէք, մի երկնչիք յաւանդութեանցն երկիրոյն»²⁹: Երբ մի ազգ ազատագրվում է հնից ժառանգություն մնացած ազգամուլ, քարացած ավանդություններից, որոնց հիմքը մեծ մասամբ լինում է նեղ կրոնական, — այդ նշանակում է, որ տվյալ ազգը առաջադիմում է, կտրում է սերը կաշկանդող շղթաները և այն դնում ավելի լայն ուղու վրա: Եթե ամբողջ տիեզերքը պիտի շեփորի սիրո գործության և հաղթանակի մասին, նշանակում է՝ այդ սերը պիտի լինի համաշխարհային: Ահա այսպիսի սեր է քարոզում Ներսես Լամբրոնացին, մի սեր, որի «պտուղներն անգնահատելի են»: Այդ սերը բարձր է տասնաբանյա բոլոր պատվիրաններից և գորեղ՝ աշխարհի ամենահզոր բռնակալներից: Ըստ Լամբրոնացու՝ հավատ, խաղաղություն և բարոյ կյանք հաստատելու համար ինչ որ բռնությամբ չեն կարող անել նույնիսկ աշխարհակալ պետությունները, շատ հեշտությամբ կարող է անել համամարդկային սերը: Այն, ինչ որ բռնությունը, ահը, սարսափը փշրում, բաժանում են, սերը միացնում, ամբողջացնում է: Այսպիսով, հակառակությունը, ատելությունը, անձնական և ազգային սնապարծությունը, պատերազմները, — այս բոլորը սիրո, հետևաբար և խաղաղության անհաշտ թշնամիներն են: Երբ տգիտության մեջ ըն-

²⁶ Անդ, էջ 100—102:²⁷ Անդ, էջ 102:²⁸ Անդ, էջ 106 (Ընդգծումները մերն են—Գ. Հ.):²⁹ Անդ, էջ 112:

կողմված, թելուզ և մի բազմահազար ու հզոր ազգի հոգին չի լուսավորված սիրո նա-
ռագայթներով՝ նա վայրենի է: Եթե լուսա-
վորյալ և մարդասեր վարդապետության
սպասավորները ձեռք չեն մեկնում խախարի
մեջ խարխախող իրենց անծանոթ ու հեռու
այդ եղբայրներին, նշանակում է դրանք էլ
խախտում են սիրո ցվիրական պատվիրանը
և վտանգում աշխարհի խաղաղությունը: Աշ-
խարհը դատարկ ու ահալիոր կլիներ առանց
մարդու, իսկ մարդը դատարկ կլիներ առանց
հոգու, քայց ո՞վ կարող է պատկերացնել հո-
գին առանց սիրո: Մարդու հոգեկան աշխար-
հը կառուցված է երեք գործող պոլների՝ հա-
վատի, սիրո և հույսի վրա: Երբ ընկնում է
դրանցից սիրո պոլը, որը մեծ մասամբ իր
վրա է կրում հոգու հոյակապ շենքի ծանրու-
թյունը, ամբողջ շենքը սասանվում է: Չի
կարելի երևակայել հավատ, առանց սիրո,
հույս՝ առանց այդ երկուսի: Միշտ էլ սիրո
բացակայությունը աղետաբեր է մարդկու-
թյան համար: Սիրո բացակայությունը բերում
է ոչ միայն հոգեկան, այլև մարմնական ցա-
վեր՝ առեղծություն, բռնություն, կարիք ու կո-
տորած, տանջանք ու սով: Աններ կյանքը
լցվում է բազմատեսակ ախտերով, որի դեմ
զայրանում է ոչ միայն մարդասեր մարդը,
այլև ինքը՝ Աստված, որը մարգարեի բերա-
նով ազդարարում է՝ «Յոսից ցզլույս չիք
առողջություն. վասն այնորիկ երկիր ձեր ա-
ւերակ, քաղաք ձեր՝ հրձիգք, զաշխարհն
ձեր առաջի ձեր օտարք կերիցեն...»³⁰: Ու
թեպետ ս. գիրքը սպառնում է սիրագործի
ազգեթին, թե նրանց համար «չկա փրկու-
թիւն», քայց մեր ատենաբանը լցված է հույ-
սով և լավատեսությամբ: Նա համոզված է,
որ սիրո և խաղաղության բացակայության
պատճառով առաջացած ցավերը անբուժելի
չեն, ուստի քաջալերելով հուսադրում է
մարդկանց. «Սակայն մի՛ վհատիք, քաջս
լերուք... բոլոր հարեք նորոգել զբնակություն
Աստուծոյ ձերոյ»³¹: «Նորոգել» ասելով
Լամբրոնացին ակնարկում է տարբեր ազ-
գերի եկեղեցիների բարենորոգում՝ անշա-
հախնդիր, առանց քաղաքական ակնկալու-
թյունների միություն՝ հավասար եղբայրա-
կան հիմունքներով: Ս. գրքի հուշած բժշկա-
վող ախտերը, ըստ Լամբրոնացու, մի ուրիշ
դեղ էլ ունեն, որը գտնվում է հենց իրենց՝
ազգերի ձեռքում: Եթե ամեն մի ժողովուրդ
իր գիտակցության միջից արմատախիլ անի
շատ հնից եկած ալախյաց հին ավանդու-
թյուններն ու գրավոր հասած գաղափարնե-
րը, այն ժամանակ մարդկանց հոգիները ամ-
բողջապես կբուժվեն աստեղության ախտից:

«Մի՛ և մի՛ ոք պահեացէ կենդանի գնախանս
ի նախնեացն ի մեզ սերմանեալ: Մի՛ ոք առ-
լցեալ զգիրս նոցա թշնամութեամբ նշար-
տութեան վարկցի ջատագով, որ ոչ է նըշ-
մարտութիւն, այլ հակաճառութիւն. և ամե-
նայն ոք որ հակառակամարտն է, զյաղթողն
լինել՝ որքան կարէ ախորժէ»³²: Այսպիսով,
ամեն մի ազգ, ամեն մի մարդասեր մարդ,
պետք է պայքարի հին դարերից ժառանգու-
թյուն մնացած թշնամական գաղափարների
դեմ, որպեսզի ընդմիշտ մեռնի ազգամիջյան
թշնամությունը և իշխե ընդհանուր սերը:
Մարդկանց հուսադրելու, գոտեպնդելու հա-
մար Լամբրոնացին օգտագործում է նաև
Հին կտակարանը: Իրեն հատուկ ճարտա-
սանական կենդանի խոսքով նա հրապարակ
է հրավիրում հուս մեծ պատգամախոս Զա-
քարիա Մարգարեին և դիմելով նրան ասում
է. «Խօսեաց Զաքարիաս, ուսո դարձելոցս
վհատեալ սրտիք՝ յոյս»: Այդ ժամանակ Զա-
քարիան ասում է. «Այսպէս ասէ Տէր ամե-
նակալ, եթէ տկարանայցէ ինչ առաջի մնա-
ցորդաց ժողովրդեանդ այդորիկ, յաւորս
լայամիկ, մի՞թէ և աջ իմ տկարանայցէ... Ա-
հաւասիկ ես, փրկեմ գծողովորդ իմ յերկրէ
արեւելից, և յերկրէ արեւմտից: Եւ արդ, զօ-
րացիր դու, Զորաբաբել... և զօրացի ամե-
նայն ժողովուրդ երկրիդ»³³: Մարգարեի քե-
րանով քաջալերելուց անմիջապէս հետո,
Լամբրոնացին իր հորդորներով մարդկանց
մղում է դեպի եռանդուն գործունեություն և
նպատակի իրագործում: Չկա ոչ մի վատ վի-
ճակ, որ իր ելքը չունենա, սակայն պետք է
այդ ելքը համատ որոնել և անպայման գրա-
նել: «Այնչափ էր փակեալ դուռն, մինչ ոչ
բաղխեաք, յորժամ սկսաք ի բաղխելս՝ և
մտանելն է համարձակելի»³⁴: Ավելի լայ-
նացնելով իր հուսադրող և դեպի գործ մղող
խոսքի սահմանները, նա դիմում է աշխարհի
բոլոր ազգերի գլխավորներին. «Լուարուք
և դուք նահապետք ազգաց մերոց ի ծագաց
երկրէ... Առցուք թէ ախորժէք, նախ զօրէնս
Աստուծոյ ի ձեռս մեր՝ և ընթերցցուք. վայե-
լոյչ է առ ի մմանէ խրատով զաստուածային
գործոյս բոլորն հարկանել... Մաշեցաք զամե-
նայն բարձրութիւն մոլորութեան մտաց ի
վերայ գիտութեան օրինացն նորա. և քաղց-
եալ տեսանեմք զձեզ կենացն մանանայի:
Առցուք զօրէնս նորա, ընթերցցուք և նովա
հանդերձ ի շինումս հաւատոյ տանս բոլորն
հարցուք»³⁵: Լամբրոնացու ասած «հավատո
տունը»՝ եկեղեցին, համազգային սիրո օջախ
լինելով հանդերձ, միություն քարոզելու հետ

30 Անդ, էջ 44:

31 Անդ, էջ 6:

32 Անդ, էջ 74:

33 Անդ, էջ 80—82:

34 Անդ, էջ 86:

35 Անդ, էջ 70:

մեկտեղ, բնավ չի կորցնելու իր ազգային նկարագիրը. նա ոչ հակադրվում է և ոչ էլ ուրիշ եկեղեցիների մեջ լուծվում: Այդպես է նաև այդ եկեղեցուն պատկանող ազգի հոգեվիճակը: Հոգեկան շնորհները և նրանց ներգործությունը, ամեն մի ազգի մեջ, լինի նա քրիստոնյա, թե հեթանոս, յուրահատուկ ձևով է դրսևորվում ու զարգանում: Ինչպես տվյալ ազգին պատկանող բոլոր մարդիկ իրենց յուրահատուկ հոգեկան և հուզական կյանքի առանձնահատկություններով հանդերձ՝ ներկայացնում են այդ ազգը, նրա հոգեբանությունն ու նկարագիրը, այդպես էլ աշխարհի տարբեր ազգերը, իրենց առանձնահատուկ հոգեկան կյանքով ներկայացնում են համայն մարդկության ամբողջությունը: Ու թեև անհատների ու ազգերի մեջ առկա են մտավոր և հոգեկան կյանքի վերոհիշյալ առանձնահատկությունները, սակայն դրանք ամենևին չեն խանգարում, որ աշխարհի տարբեր ազգերի միջև տևական լինի հոգեկան հաղորդակցությունը, բարեկամությունը, մանավանդ սերը:

Սիրո բացակայության դեպքում ազգերի մեջ երևան եկող բացասական երևույթների վերաբերյալ, սրանց հետ առնչվող՝ Լամբրոնացու առաջադիմական, լավատեսության, հորդորների հետ համատոտական ծանոթանալուց հետո, շարունակելով մեր խոսքը Ատենաբանության բուն նյութի՝ համազգային սիրո բնույթի և նշանակության մասին: Վերելումն ապեց, որ Լամբրոնացին զարգացրեց քրիստոնեական կրոնի քարոզած սերը: Այդ սիրո բնույթագիրը Ատենաբանության մեջ այսպես է դրսևորված: Սերը բոլոր բարիքների աղբյուրն է. նա չի գրգռում դեպի բարկություն և ոչ մի կապ չունի չարության ու նախանձի հետ. նա չի հետապնդում միայն անձնականը. սերը խաղաղության մայրն է. նա ծնվում է մարդու հոգու հետ, որպես նրա անբաժան մի մասը, որը մի գործել, անխաղձի կապ է աշխարհի մարդկանց միջև³⁶:

Բայց արդյո՞ք հիմա այդպես է ընկալվում ու պատկերացվում մարդու հոգու այդ գործել պարզեր և երկնային շնորհը, — հարցնում է Լամբրոնացին և ցավելով տալիս է հետևյալ բացասական պատասխանը. «Եւ անա զի մեր նախանձի. ատելութեան օրինօք վարժալքս նախանձեցաք. սերն ոչ գրգռի, մեք չօրհանապազ երկնեցաք և երկնիմք առ միմեանս գշարութիւն. սեր ոչ խնդրէ գիւրն, ուկ մեք... անիրաւութեամբ զընկենումք իրաւունս իրերաց»³⁷: Լամբրոնացու հիմնական նպատակն է՝ բազմակողմանորեն

շոշափելով սերը, վեր հանել այն՝ իր էությունը ու նշանակությամբ, ցույց տալ նրա բացառիկ բարերար դերը կյանքում և միաժամանակ խարազանելով մաքրագործել այդ նվիրական զգացմունքի բնագավառը ժամանակի ընթացքում ներթափանցած աղավաղումները: Ամեն մի մարդու հոգեկան զարդը սերն է. իսկ ամեն մի մարդ էլ իր ազգի զարդն է: Բոլոր մարդիկ իրենց մաքուր հոգով ու սիրով պետք է զարդարեն հասարակաց հավատի սեղանը. «Քանզի պիտոյ է ամենայնն ի զարդ խորանին հասարակաց թէ խոծ (վայլենի), թէ դոծ (բարբառոս), թէ սկիւթացի և ամենայնն ի Քրիստոս, և յամենայն Քրիստոս յարմարէր»³⁸: Այստեղ էլ ատենաբանը օգտագործում է Աստվածաշրջանից բերված համապատասխան օրինակները, թե ինչպես Տապանակ ուխտի կառուցման ժամանակ բոլոր իսրայելացիները, ամեն մեկն իր ուժերի և հնարավորությունների չափով, մասնակցել է Տապանակի կառուցման գործին: Դրանցից մեկը խորանի կառուցման համար պղինձ է տալիս, մյուսը՝ այծի մազ, երրորդը՝ փայտ, չորրորդը՝ մի ուրիշ շինանյութ կամ զարդ, և այդպես բոլորը: Թեպետ շատ դարեր են անցել հին Իսրայելի ժամանակներից, տրտնջում է ատենաբանը, թեև մարդիկ առաջադիմել և լուսավորվել են, սակայն, փոխանակ այս ամենի հետ համահավասար ընդհանուր սերը զարգանալու և տարածվելու, փոխանակ ազգերը հետևելու Փրկչի և առաքյալների քարոզած մարդասիրական գաղափարներին, ընդհակառակը, խոտորվեցին և գնացին ատելության ճանապարհով: Աշխարհի ազգերը մոռանում են, — ասում է Լամբրոնացին, — որ Քրիստոսը դեն չպրտեց մի ազգի՝ մյուսի վրա քաշած սուրը, շուտ տվեց բռնակալների ձեռքով լցված ախտածեղ բաժակը, տապալեց կոապաշտների կողմից ժողովուրդների պարանոցին դրված երկաթյա յուծը և այդ բոլորի փոխարեն մարդկությանը շնորհեց լուսավոր հավատ, ապրելու հույս, համամարդկային սեր, բարիք և խաղաղություն: Այստեղից էլ Լամբրոնացին եզրափակում է, որ աշխարհի բոլոր մարդիկ միևնույն մոր՝ սիրո և խաղաղության զավակներն են: Սակայն պատմական, աշխարհագրական գործոնները մի կողմից, ժողովուրդների միջև ատելություն սերմանող, բանասերկու մարդկանց գործերը մյուս կողմից, ազգերը իրարից բաժանել և խորթացրել են: Միանգամայն հնարավոր է, որ ժամանակով ու տարածությամբ իրարից անջատված տարբեր ազգերի բարքերը, կենցաղը, հավատն ու սովորությունները մեկը մյուսից տարբեր

³⁶ Անդ, էջ 50—52:

³⁷ Անդ, էջ 52:

³⁸ Անդ, էջ 18:

և անգամ հակադիր լինեն, սակայն այդ տարբերությունները երբեք հիմք չեն տալիս, որ ազգերն իրար ատեն և թշնամանան: Երկու հարազատ եղբայրները նույնիսկ մարմնով, հոգով, գույնով, ներքինով իրար նման չեն լինում, հետևաբար հարկ չկա խոսելու ընտանիքների, ցեղերի և ազգերի տարբերությունների մասին: Այս կապակցությամբ Լամբրոնացին դատում է հետևյալ կերպ: Չհասկանալով այդ արտաքին տարբերությունների և ներքին հոգեկան կապերի էությունն ու նշանակությունը, հեկվելով միայն տարբերությունների վրա, միանգամայն հնարավոր է, որ թե քրիստոնյա և թե ոչ քրիստոնյա ազգերին պատկանող մարդկանցից ոմանք սխալվեն, մոլորվեն կամ գայթակղվեն ու կատարեն ոչ մարդահամ և ոչ էլ աստվածահամ գործեր: Այդպիսիներից փոխանակ դատապարտելու կամ հայհոյելու, պետք է ձեռք մեկնել, աստարել հոգով և ներողամտաբար ցույց տալ ուղիղ ճանապարհը: Ազգերի մեջ բարեկամական կապերը խզվելու հետևանքով նրանցից ամեն մեկն սկսում է մեծամոսմայ՝ գերազանհատելով իրեն, թերազանհատելով ուրիշներին: Մեկն իրեն համարում է ազնիվ, լուսավոր, ուղղահավատ, իսկ մյուսին՝ վայրենի, քիտ, խավարամիտ և չարամիտ, թյուրահավատ: Եթե այդպես լինի՝ հայը փառք կտա Աստծուն, որ հույն կամ հռոմայեցի չի ծնվել, սրանք էլ իրենց հեթոնն ուրախ կլինեն, որ ասորի, եգիպտացի կամ հայ չեն ծնվել: Հույներն ասում են, որ հայը պիղծ է, նրա հետ հաղորդակցություն ունենալը ոչ միայն անօրոյա տրեյի, այլև մեղք է: Նույնն էլ ասում են հայերը հույների և լատիների, ասորիների՝ եթովպացիների կամ եգիպտացիների մասին: Իսկ «պիղծ» ասելով այստեղ ճկատի են առնվում ոչ թե տվյալ ազգի գործերը, կենցաղը, բարքերը, այլ դավանանքը և ավանդական ծեսերը: Այս ազգերից մեկը, — շարունակում է տրամաբանել Լամբրոնացին, — ընդունում է Քրիստոսի մի, իսկ մյուսը՝ երկու քնության սկզբունքը, մեկը Քրիստոսի ծնունդը տոնում է մի օր, իսկ մյուսը՝ մի ուրիշ օր: Այսքանն արդեն բավական է, որ իրար բզկտեն: Այդ նույն մարդիկ, գրեթե ամեն օր, իրար տեսնում են շուկաներում, փողոցներում, խանութներում, առևտուր են անում, իրար տուն գնում, նույնիսկ միասին ճաշում են, բայց հենց որ բանը հասնում է դավանանքներին և մանավանդ ծեսերին, նրանք արդեն մեկը մյուսին հայհոյում են, իրար եկեղեցի չեն գնում, միասին չեն հաղորդվում, միևնույն տեղում իրար հետ չեն աղոթում և այլն: Մի՞թե այս բոլորը տարօրինակ և ծիծաղելի չէ, — զարմանքով հարցնում է Լամբրոնացին: Պետք է հարգել ուրի-

շի տվորությունները, հավատն ու ազգը: Միայն յուրայինին, իր ազգին սիրելը տալիսին կատարյալ սեր չէ. այդպես կարող էին սիրել և՛ վայրենիները, և՛ հեթանոսները: Իսկ ինչո՞վ մենք առաջին հերթին պիտի տարբերվենք վայրենիներից ու հեթանոսներից. — սիրով, բարեպաշտությամբ, կպատասխանե ամեն մի կատարյալ քրիստոնյա: Ո՞վ է մեղավոր, որ աշխարհի վրա տարբեր ազգեր ու լեզուներ կան: «Գովիս և ի քեզ զգովութեան բանդ սահմանես. և թերևս առատանաս յազգ քոյ և ի ցեղ և զայլ ամենայն տիեզերս բռնադատես բաժանել ի Քրիստոսէ և ծանր թոյի քեզ լուր նոցա բարեպաշտութեան... Եթէ սիրէք զսիրելիս ձեր, ո՞ր շնորհ է ձեր, զի մաքաւորք գնոյն գործեն: Այլ դու մանատանդ և զսիրելին ատես, թէ ընդէ՞ր յայլմէ ազգէ և ոչ յիմմէ ես. Աստուծոյ մեղադրեա՛ որ բաժանեաց զեզուս»³⁹:

Ատենաբանության մեջ քննության ենթարկված վերոհիշյալ բոլոր խնդիրները կտրված չեն իրական կյանքից ու ժամանակից: Թեև այս հուզող խնդիրները քննելիս և վերլուծելիս Լամբրոնացին հաճախ է վկայակոչում ս. Գրքից պատշաճ օրինակներ՝ իր քարոզած մտքերը պատկերավոր և դյուրըմբռնելի դարձնելու նպատակով, սակայն նրա Ատենաբանության ողջ նյութի առաջին վերցված է ժամանակակից կյանքի՝ կրոնա-քարոշական, հասարակական և կենցաղային քննադատներից: Առաջին հայացքից թվում է, թե այս գործի մեջ ճարտասանի հուզառատ և պերճաբան խոսքը պատկերում է միայն կրոնական հարցերի և եկեղեցիների միության շուրջը, բայց, իհարկե, այդպես չէ: Այստեղ քննարկվում են ոչ միայն կրոնական, այլև աշխարհիկ, ազգային, համազգային և հայրենասիրական բնույթի հարցեր՝ բոլորը իրար հետ սերտ շաղկապված, որպես մի ամբողջություն: Վեր հանելով ժամանակի կյանքի և կենցաղի հետ կապված կրոնական-ծիսական թերի կողմերը, հավատի ու սիրո թուլացումը, ինչպես իր ժամանակին Ներսես Շնորհալին, այնպես էլ այստեղ Լամբրոնացին, կոչ է անում հավատացյալ հասարակությանը՝ լսել նաև ժամանակի ձայնը և հարմարվել նրան: Իր առաքինի կյանքի օրինակով ամեն մի մարդ պետք է դառնա կենդանի տաճար, որտեղ քննակվում է Աստուծո հոգին: Ըստ Լամբրոնացու, եթե հին ժամանակներում Աստուծո տաճարի մեջ կառուցել են ոսկեղեն սեղան, այժմ այդ այլևս պետք չէ: Մեր ժամանակներում, — ասում է նա, — կյանքը բոլորովին ուրիշ մակարդակի վրա է գտնվում: Հիմա

³⁹ Ամդ, էջ 58:

մարդը ոսկու փոխարեն, Տիրոջ տաճարի սեղանը պիտի զարդարի հաստատ հավատով, խաղաղության ու սիրո զարդերով: Անհրաժեշտ է հավատը մաքրել նորամուտ, խորթ արարողություններից ու ծեսերից, որոնք ժամանակի ընթացքում, աննկատելիորեն, ներթափանցել են հավատի, բարքերի և եկեղեցու ժամակարգության մեջ: Հատ Ատենաբանության հեղինակի՝ նոր ժամանակները իրենց հետ բերեցին նաև որոշ խախտումներ մարդիկ, որոնք չըմբռնելով դարի ոգին, խոշոր ձեռք առաջացրին ազգերի հարաբերությունների մեջ և տվեցին դառնահամ պատուներ՝ բոլոր ազգերի համար: Այնուհետև այդ երկպառակության վերաբերյալ բերվում է հետևյալ պատկերավոր օրինակը. միևնույն հավատի համար կառուցվող շենքի քարերը բաղկացած են գաճազան ազգերից, որոնք անտաշ ու անկապ դարձան՝ միմյանց հետ շաղախվելու և հողավորվելու համար: Ահա այդ պատճառով էլ խախտվեց տան միասնությունը և անասանությունը: Միաժամանակ շատ զարմանում է առնաբանը, թե ի՞նչ իմաստ ունի՝ ունենալ տաճար և սրբության սեղան, երբ այնտեղ բացակայում են սերն ու միությունը: Ինչպե՞ս կարելի է այդ տաճարում երգել հոգեվոր երգեր, կարդալ քարոզներ, մրմնջալ աղոթքներ, երբ այդ բաները չեն բխում սիրո և խաղաղության վճիռ աղբյուրներից: Եթե մեր տաճարների երգերի մեջ չհնչեն մարդասիրության և անկեղծության լարերը, այն ժամանակ կպատակույի ոչ միայն եկեղեցիների, այլև տիեզերքի ներդաշնակ միությունը: Հիմա արդեն հասել է այն ժամանակը, — ասում է մեր նոր սիրո մարգարեն, — որ բոլոր ազգերի հավատի հիմնաքարը պետք է լինի մեկ, ժայռի պես անասան մի վեմ, և դրա վրա պիտի խոյանա Քրիստոսի հրաշակերտ տունը՝ աշխարհի և ազգերի տաճարը: Ժամանակի ոգու և ազգերի գործնական շահերի տեսանկյունից քննադատելով ծիսական մի շարք քարացած, անիմաստ ձևեր, դրանց արմատները անցյալի մեջ ցույց տալուց հետո, Լամբրոնացին հուզված հարցընում է. «Եւ զի» ևս յայտնեցից զբան՝ բուն հարեալ զանաչառութեան գաւազանէ, ո՞չ տեսանէք զիրաքանչիւր ազգի առաջնորդս և դատաւորս, գլուխս և կանոնս հաստատեալ՝ ոչ խաղաղութեան, այլ թշնամութեան. և օրէնք զի՞նչ բարեացն, որ առ միմեանս ներհակս և միոյ հասարակաց նշմարիտ հաւատոյ. ընդիմաբանս»⁴⁰: Այս կանոնադրի և օրենսդրի մարդիկ, — եզրակացնում է նա, — փակում են խաղաղության դռները, իրենք չեն կարող այդ դռներից ներս մտնել, իսկ

ուրիշներին էլ արգելում են ձևական կանոններով:

Ատենաբանության մեջ, ժամանակի հետ կապված հուզող հարցերի կողքին, միաժամանակ տեղ են գտել նաև աշխարհիկ բնույթի խնդիրներ, որոնց մի մասը աղերսվում և մի մասն էլ անջատ են կրոնական, եկեղեցական հարցերից: Այսպես՝ Լամբրոնացու քարոզած սերը, միությունն ու խաղաղությունը մեծ մասամբ ոչ թե խարսխված են հանդերձյալ, այլ իրական, առօրյա կյանքի պահանջների վրա: Այդ միությունն ու խաղաղությունը ինչքան որ անհրաժեշտ են հավատի ու եկեղեցու, նույնքան էլ պետք են մարդկային խաղաղ ու բարօր կյանքի համար: Այստեղ նույնպես Լամբրոնացու պայծառ հայացքը, մտքերն ու նկրտումներն ավելի շատ նայում են դեպի երկիրն ու աշխարհային կյանքը: Լամբրոնացու քարոզած սիրո և խաղաղության գաղափարները մեծ մասամբ իրենց սնունդը ստանում են երկրից, մարդկային կյանքից ու կարիքներից: Սակայն ամբողջապես վերցրած՝ սիրո հասկացությունը Լամբրոնացու մոտ դրսևորվել է՝ երկու, գրեթե հավասար կողմերով՝ աստվածային և մարդկային. այլ կերպ ասած՝ հոգեկան և մարմնական: Այս գործի մեջ առ Աստված և առ մարդը տաճած սերը դրված է հավասար մակարդակի վրա: Հանդերձյալ կյանքի՝ դրախտի կամ դժոխքի մասին Ատենաբանության մեջ շատ քիչ բան կա գրված: Նա մի կողմից իր լուսավոր, առաջադիմական մտքերով վեր է խոյանում ժամանակի սահմանափակ մտայնության մակարդակից, շոշափում համամարդկային, համաշխարհային նշանակություն ունեցող խնդիրներ, իսկ մյուս կողմից առանձնանալով Սաղորու և Սկերա մենաստանները, իր իդեալն է դարձնում Գրիգոր Նարեկացուն, որին աշխատում էր մոմանվել բարեպաշտությամբ, պահեցողությամբ և ս. Գրքի լուծմունքների, մեկնաբանությունների աշխատանքներով: Լամբրոնացու մի աչքը նայում է երկինք՝ ս. Հոգու շնորհները բաշխող Հիսուսին, իսկ մյուսը՝ իր ազգին ու հայրենիքին և մյուս ազգերին ու աշխարհին: Հավատքն ու սերը որքան պետք են հոգու, նույնքան էլ մարմնի, իրական կյանքի և ժողովուրդների բարեկեցության համար, ահա այս է Լամբրոնացու աշխարհայացքը, նրա հրապարակախոսության ոգին: Մարդը պետք է օգնի մարդուն, ընկեր պետք է ձեռք մեկնի կարիքի մեջ եղած ընկերոջը, վերցնի նրա բեռը, կարեկցի նրան: Ազգերը պետք է սիրեն իրար և օգնեն: Աշխարհի կյանքը պետք է հիմնվի փոխադարձ սիրո և բարեկամության վրա: Այս բոլորի մեջ ուժեղ կերպով շեշտը դրված է աշխարհիկ կյանքի վրա: Ամբողջ Ատենա-

⁴⁰ Անդ, էջ 56:

քանության խոսքի նյութը աշխարհն ու մարդն է:

Ծնորհային իր «Ընդհանրական թղթում» կարգազանց, կեղծ ու ընչաքաղց հոգևորականներին, անգութ, բռնակալ իշխաններին սանձահարելու համար նրանց սպառնում էր հանդերձալ կյանքով, անել դատաստանով և դժոխքով: Լամբրոնացու մոտ մարդկանց և ազգերին քննադատելու եղանակը այդքան կրոնական և սպառնական չէ: Նա աշխատում է ազդել մարդկանց հոգու և սրտերի վրա՝ արթնացնելով նրանց մեջ խիղճ, ճշմարտասիրություն, ուղղամտություն և մարդասիրություն: Նա ցանկանում է մարդու մեջ դասիրություն: Նա ցանկանում է մարդու մեջ կատարյալ դարձնել մարդը, մարդը՝ ինչպես հոգով, նույնպես էլ մարմնով: Սեր, բարեկամություն և խաղաղություն քարոզող մեր մարդասեր հրապարակախոսի այս գործում արտահայտվել են նաև հայրենասիրական տրամադրությունները:

Ինչպես տեսանք, սկսած 12-րդ դարի վերջին քառորդից, այդպես և հետագա դարերում, եղան հոգևորականներ, որոնք այս համարձակ, լուսամիտ մարդուն ամբաստանեցին այլասիրության, նորամոլության մեջ, Այսքան մեղադրանքներ մի մարդու վրա բարդելուց հետո, տարօրինակ կլիներ խոսել նրա հայրենասիրության մասին: Եթե երբևէ որևէ ջերմ խոսք է ասվել Լամբրոնացու մասին, ապա այդ եղել է միայն այն պատճառով, որ նրան համարել են միայն եկեղեցական պերճաբան և ուրիշ ոչինչ: Սակայն այդ բնորոշումը միակողմանի է: Լամբրոնացին որքան մեծ է որպես եկեղեցական, կրոնական գործիչ, նույնքան էլ մեծ է նա որպես հայ մեծատաղանդ պերճախոս, մեծ մտածող, մարդասիրական, առաջադիմական գաղափարների քարոզիչ և միաժամանակ խոշոր հայրենասեր: Նա երբեք չի նահանջել հայ ազգային եկեղեցու սկզբունքների դիրքերից, ոչ միայն չի թերազնաբանել ազգային արժեքները, կամ եղել օտարաբանական, այլ, ինչպես իր մյուս բազմաթիվ գործերում, այդպես էլ այստեղ դրսևորվել է որպես հայրենասեր հայ քարոզիչ և որպես ազգային մատենագիր:

Ատենաբանության սկզբներում ս. Գրքում նշված Տապանակ Ուխտի և նախնայաց լավագույն գաղափարների և ավանդությունների մասին խոսելիս նա այն կարծիքն է հայտնում, որ աստվածադիր օրենքներին հավասար արժեքավոր ու նվիրական են նաև մեր հայրերի ավանդներն ու իղձերը: Որչափ մարդը սրբությամբ ու ակնածանքով է վերաբերվում ս. Գրքում եղած աստվածաշունչ համարվող օրենքներին, նույնչափ էլ նահանջախնդիր պիտի լինի մեր հայրերի ու հայրենիքի դրած օրենքների և կարգերի

նկատմամբ. «զիղձս երանության հարցն մերոց մեք սեպհականեացուք. զի մի՞ բարկացի Աստուածն մեր դէտ ևս տեսնալ զմեզ զօրինաց նորին խախտեալ»⁴¹: Ինչպես տեսնում ենք, հայրենական պատգամները և օրենքների ուժ ստացած ազգային ավանդություններն այնպիսի սրբություններ են, որոնք աստվածային օրենքներին հավասար նշանակություն ունեն, և երբ դրանք խելաթափվել են կամ խախտվել, նույնիսկ Աստված ինքն էլ կբարկանա խախտողների վրա: Ջերմությամբ և գովասանքով է խոսում նաև հայ առաքելական եկեղեցու մասին, որ Հայաստան աշխարհը և նրա հավատքը նվիրական են մեզ համար: Պատմելով Ասիայի, Եվրոպայի և Աֆրիկայի երկրներում քնակվող քրիստոնյաների հավատի և կյանքի մասին, այդ կապակցությամբ երբ խոսքը հասնում է հայ եկեղեցուն և Հայաստանին, հետևյալ ջերմ ու գեղեցիկ տողերն է գրում. «Մանաւանդ տայր և Հայաստանեայցս աշխարհ, մինչդեռ ի միութեան եկեղեցոյ վէմն պնդեալ էր՝ պտուղ Աստուծոյ առատ և բազում. և երկիր մեր իբրև զաստեղս երկնից՝ բազմացան սեղանք Աստուծոյ, ըստ տեսեան սրբոյն Գրիգորի, հօտքն՝ լուսակիզն, արօտքն՝ դալարք, հովիւքն՝ արթունք, և սույիչքն քաղցրալուրք, զի ել հիւսիսի խստութեանն, և ճնշեաց հարաւ սիրոյ հոգւոյն Քրիստոսի»⁴²:

Մի ուրիշ հատվածում դառն կսկիծով է պատմում, թե ինչպես անմիաբանության պատճառով ընկավ Մեծ Հայքը, կորցրեց հայրենի երկիրն ու պետականությունը, ենթակա դարձավ վայրենաբարո իշխանություններին՝ կրելով անլուր կրոնական հալածանքներ, տուժելով և՛ հոգեպես, և՛ ֆիզիկապես: «Արդ քանզի մեղաք օրինաց սիրոյն և յանցեաք ընդ խաղաղութեանն պատուէր և ոչ զղջացաք՝ յաղթեցաւ ողորմութիւնն արդարութենէն և երարձ ի խոլվելոցս հոգով իրաւունքն՝ և զմարմնոց խաղաղութիւն... Այլ զՀայաստանեայցս դիպումք, յետ այստրիկ, ի ձերդ ապաստան առնեմք քննութիւն, թէ ուր պարտ էր մեր զայս հանդէս գումարել, և յորում վայրի վտարեցաք՝ միայն ածել զմտաւ»⁴³:

Երկու բնություն դավանող հույների տեսակետները աստվածաբանական խոր վերլուծման ենթարկելուց հետո, վեր է հանում նրանց միակողմանի, չհիմնավորված հայացքները, վերջիններիս հակադրելով հայ ականավոր հոգևոր հայրերի լայնահայացք և մարդասիրական վերաբերմունքը՝ դեպի

⁴¹ Անդ, էջ 8:

⁴² Անդ, էջ 40:

⁴³ Անդ, էջ 50:

ուրիշ ազգերն ու նրանց եկեղեցիները: Սակայն ատենաբանը տրտնջում է, որ հայերի այսքան անաչառ և բարեկամական մոտեցումը հասկանալի չէ, թե ինչու չի գնահատվում որոշ ազգերի՝ հոգևորականների կողմից, այլ ընդհակառակը՝ խախտվում են անցյալի սրբակրոն, բարեպաշտ հայրերի գրվածքների ոգին ու պատգամները: «Սակայն բարք մարդկան հակառակասէր է. զայնս՝ որ ճշմարտութեանն էր ջատագով և խաղաղութեանն՝ անգօսնեցին և զառ թշնամութիւն մարգիչ բանսն սիրեցին և գրեցին: Ապա թե ոչ՝ ուր դիցուք զբանս Յովհաննու իմաստասիրին և հայրապետին, որ զայս առ մեզ վկայութեամբ հարցն սրբոց ստուգէ... Յորոց մի էր և իմն աստուածաշնորհ և յոգունց գերազանց հրեշտակն ի մարմնի, Գրիգոր Նարեկացի: Ո՛ր և գորոյ աչօք տեսէք և բանիցն աշակերտեցէք և հիմանն արկելոյ շինիչք զսրբոյ հօրն մերոյ Ներսիսի՝ զայսմ հետևողութիւն: Սոքա ամենեքեան զայս երկնէից զխորհուրդ և ծնան... և այլ բազում ընդ սօքօք, որ ուսումնասիրացն է յայտնի և աշխատելոցն առ ի բանից նոցին աշակերտութիւն, մեր հարք, և մերոյ տոհմիս նահապետք»⁴⁴: Այս ընդարձակ մեջբերումը ցույց է տալիս, որ Լամբրոնացին միշտ էլ ամուր կանգնած է եղել հայ եկեղեցու դիրքերում: Վերևում մենք տեսանք, որ նա հայրեկան օրենքներն աստվածային օրենքներին է հավասարեցնում: Զարգացնելով այս համեմատության գաղափարը, Լամբրոնացին անում է նոր մտահանգումներ: Եթե հայրենիքը առանց ս. Գրքի աստվածադիր օրենքների կդառնա բարբարոսների երկիր՝ առանց հոգեկան կյանքի, ապա այդ օրենքներն ու հավատն էլ առանց հայրենիքի երբեք չի կարելի պատկերացնել, որովհետև դրանք կլինեն անհիմք, անհող և օդից կախված: Իսկ ինչպե՞ս պետք է ապահովել հայրենիքի գոյությունը, ինչպե՞ս պետք է պահպանել այն: Ահա այսպես՝ եթե տարբեր ազգերի ու կրոնների միջև սեր և միություն լինի՝ աշխարհում կթագավորեն խաղաղությունը, որը կապահովի բոլոր ազգերի հայրենիքների գոյությունն ու անվտանգությունը: Հայրենիքի խաղաղությունից է կախված տվյալ հողի վրա ապրող ժողովուրդների հոգեկան և մարմնական բարեկեցիկ կյանքը: Լամբրոնացին առհասարակ սեր և միություն է քարոզում բոլոր ազգերի համար, իսկ փոքր ազգերի համար այդ միությունը առավել անհրաժեշտ է՝ ապահով, անկախ ու բարձր ապրելու տեսակետից: Այդ կապերից ամենագլխավորը նա համարում է հավատն ու եկեղեցին: Եթե ազգերի մեջ և միշտ

իշխի սերն ու խաղաղությունը, կրոնական խտրությունները այլևս չեն կարող չարիքի աղբյուր լինել, ինչպես, դժբախտաբար, եղել է մինչև այժմ: Հայերն էլ, որպես մի փոքր և տկար ազգ, պետք է բարեկամական հարաբերություն ունենան որևէ մեծ և պետականորեն զորեղ ազգի հետ՝ հոգեկան, մարմնական և պետական կյանքը ամուր, անվտանգ դարձնելու նպատակով: «Ոչ է արտաքոյ բանիս և զայս ասել. յնցուցուք զդրոշմալ եկեղեցի մեր ի զատազանն երկաթի. ստասցուք զօրախճ գերութեան մերոյ զնպատակըն աշխարհի: Տառապանքս՝ հաւատամք, զի միսիթարի ի շտեմարանացն արքունի և տարբերութիւնս ի նաւահանգիստն անմատոյց»⁴⁵: Ազգի բովանդակ զարգացման և երկրի դրությունը ապահովելու միջոցների մասին խոսելիս, Լամբրոնացին շեշտը աշխարհիկ կյանքի վրա է դնում: Եվ քանի որ այդ ժամանակակիցներում հիման առաջադիմական և համարձակ միտքը ոչ բոլորի կողմից կարող էր ճիշտ հասկացվել և ընդունվել, ուստի նա զգուշանում և բացատրում է, որ իրեն սխալ չհասկանան, թե այս կամ այն զորեղ ազգի հետ երկրի դրությունը ապահովելու համար բարեկամական կապ հաստատելը, փոխադարձ համաձայնությունը չի նշանակում, թե հոգեկան կյանքի բնագավառը զիջել՝ մարմնականինը ապահովելու համար: «Ոչ ասեմ փրկանս տալ մարմնոյ զհոգի, մի ոք զբայս այսու ծեքեսցէ. այլ առ ումանց տկարութիւն հայելով՝ Քրիստոսի՝ աշակերտս վարդապետին ջանամ նմանել, որ զհոգւոց բժշկութիւն ընդ մարմնոյն խառնեաց և ես երկոքումք վրդովելոցս՝ երկոցունցն խաղաղութեան հաւատամ և ջանի լինեմ անտարանիչ»⁴⁶: Ահա թե ինչպիսի գաղափարներ և ինչպիսի մակարդակի վրա են քարոզվել Ատենաբանության մեջ:

Լամբրոնացու Ատենաբանությունը մեր միջնադարի պերսիստության լավագույն նմուշներից է: Այստեղ հեղինակը իր մրտքերն ու զգացումները ունկնդրի կամ ընթերցողի մեջ ներարկելու և ազդելու նպատակով դիմում է ճարտասանական և խոսքի գեղարվեստական բազմազան միջոցներին ու ձևերին: Տեղին և մեծ չափերով նա գործածում է այլաբանություն, համեմատություն, հակադրություն, որով նրան հաջողվում է, երբ հարկն է, պատկերավոր օրինակներով ընթերցողի մեջ հարուցանել համակրանք, հակակրանք, համաձայնություն իր մտքերի հետ, հուզմունք և այլն: Նա որպես մեծատաղանդ ճարտասան իր գործի մեջ վարպետորեն է օգտագործել ճարտասանական

⁴⁴ Աճղ, էջ 94—96:

⁴⁵ Աճղ, էջ 148:

⁴⁶ Աճղ, էջ 148—150:

բազմաթիվ ձևեր՝ դիմում, հորդոր, հարցում, շրջադարձություն, բացադարձություն, ձայնարկություն, կրկնություն և այլն: Նրա խոսքը առանձնապես գեղեցիկ, ճկուն ու գրավիչ է դառնում ոճի գունագեղությամբ, բազմազանությամբ և պարզությամբ: Այս կամ այն գաղափարը, դատողությունը կամ բանավիճելու եղանակը, իր սկզբի վիճակից խոսքի մեջ քանի գնում, զարգանում, դառնում է գորավոր, գրավիչ և համոզող: Լամբրոնացին գեղեցիկ արձակ խոսքի և ճարտասանական ձևերի մեջ վարպետորեն հյուսում է միասնություն, դրանցից հավասարապես և առատորեն օգտվելով: Արտահայտության հորդ, պայծառ, պարզ ու մեկին ոճը, պերճախոսական գեղեցիկ, գրավիչ և տեղ-տեղ էլ լիրիզմով հագեցած խոսքը, պատմական անցյալից և ժամանակակից կյանքից քաղված կենդանի օրինակները, այս ամենը նրա Ատենաբանությունը դարձնում են գորեղ և ազդու: Լամբրոնացու այս գործի մեջ գաղափարական և գեղարվեստական կողմերը

դրսևորվել են ներդաշնակ և ցայտուն կերպով:

Ատենաբանության ուսանելի գրական ձևերն ու առաջադիմական մտքերն իրենց նշանակությունն ու արժեքը չեն կորցրել նաև մեր ժամանակներում: Անցյալ դարի կեսերին «Հիսիսափայլ»-ի խմբագիր Ս. Նազարյանցը, իր ամսագրի առաջին համարներում տպագրելով Ատենաբանությունը և Լևոնին գրած թուղթը, գրում է. «Երկուստասաներորդ դարու բոլոր ականավոր մարդերի շարքում բարձր ի գլուխ փայլում է Լամբրոնացին՝ թե իր ընդարձակ ուսումնականությամբ և թե իր խոսքի ազդու գործությամբ ու կրակով... նորա Ատենական խոսքը պատկանում է առավել հռչակավոր ատենաբանական ճառերին, որ երբևիցե ասած են աշխարհի վրա»⁴⁷:

⁴⁷ «Հիսիսափայլ», 1859, էջ 81 (Ընդգծումը մերն է.—Գ. Հ.):

